

Pest¹

A *Pest* név etimológiáját, illetve a név jelentését mindenki ismerni véli. A közfelfogás szerint ugyanis a név kemencét jelent, amint ez a jelentés látszólag Buda német nevében (*Ofen*) meg is maradt. Így tudja ezt Melich is egyebek között például „A honfoglaláskori Magyarország” című művében (137—140. l.). Az ő névmagyarázata nemcsak nagyon jellemző helynévmagyarázási módszerére,² hanem az összehordott adatai azt is kétségtelenné tehetik a figyelmes olvasó számára, hogy Pest városa nevének „kemence” értelmezése helyes nem lehet.

Melich szerint abból a körülményből, hogy Kézai Pest város nevét honfoglaláskori eseményekkel kapcsolatban említi, még nem következik, hogy ez a helynév már a magyar honfoglalást megelőző időkben is meg lett volna, mert hisz Kézai a honfoglalóknak a Dunán való átkelését egy sajátkorabeli helynévvel is megjelölhette. Idáig az okoskodásban semmi hiba nincs. Azonban Melich szerint a *Pest* névnek a 10. század közepén mégis meg kellett már lennie, mert P. mester krónikája szerint Taksony fejedelem Pest várát (!) a Bular földjéről beköltözött mohamedán vallású Billa és Bocsu testvéreknek adományozta. Amit pedig P. mester, „a legnagyobb magyar történetíró” kinyilatkoztatott, az hiteles, vagyis azt szó szerint hinni kell; arra pedig mégcsak gondolni sem szabad, hogy P. mester esetleg ép úgy járt volna el, mint ahogy azt Melich Kézait illetőleg feltette. Ezt az okoskodást azonban mindenki, aki nem hajlandó az Anonymus tudakos krónikáját, a magyar honfoglalás koránjának tekinteni, nagyon furcsának és következtetlenné fogja tartani...

Ismeretes, hogy *Pest*nek eredetileg a Gellérthegy aljában keletkezett települést nevezték; mivel pedig itt rév volt, a név átterjedt a túlsó parton keletkezett településre is, amint révhelyeknél az ilyesmi nem ritka. Majd pedig, mikor a tatárjárás után a mai Buda alakult a novus mons Pestiensis-en, ezt az új telepü-

¹ Jelen számunk „Pest” című cikke már évek óta fekszik szerkesztőségünk irattárában. Kis terjedelme miatt a szükséghez képest hézagtolásra szántuk. Most azonban azért tesszük közzé, mert a MNy. legutolsó füzete vezető helyen közöl Melich Jánostól egy ilyen című cikket: „Melyik nép nevezte el Pestet Pestnek?” (MNy. XXXIV. 130—140). Ebben a cikkben Melich János szokásos bőbeszédűségével most már hetvenhatedszer újra megírja, hogy Pestet a magyarok nevezték el Pestnek még a 10. században. Cikkével, amely majd idegen nyelven is megjelenik, elsősorban a külországi nyelvészeket akarja felvilágosítani. Mi Melichhez szemben cikkünket elsősorban is a magyarok felvilágosítására szántuk.

² Melich névmagyarázási módszerét már alkalmunk volt néhány-szor megvilágítani. De azért még mindig akadnak olyanok, akik lelkesedni látszanak érte, amint erről jelen számunk szemlerovatában is megemlékezünk.

lést is *Újpest* néven emlegették eleinte az *Újbuda* elnevezés mellett. A németben pedig a magyarban elenyészett *Újpest* név vert gyökeret, amennyiben valószínűleg az új alapításnak németül is értő magyar polgárai (az értelem szerinti névátvételeknek rendszeresen ez az útja) a *Pest* nevet *Ofennel* fordították le, ami mindenestre azt tanúsítja, hogy a 13. században a *pest* szónak a magyarban már csak a „kemence” jelentése volt általánosan elterjedve, amint ez a szó ebben a jelentésben a nyitramegyei magyarságnál és a székelyeknél mai napság is használatban van. Budának német *Ofen* neve tehát azt tanúsítja, hogy ebben az esetben egy egykori közmagyar szó maradt meg a magyar peremnyelvjárásokban. [De a nyugati és székely nyelvjárásaink egyéb nyelvi egyezései is általában bizonyára így magyarázandók, nem pedig valami szorosabb nyelvi és törzsi kapcsolat feltevésével].

Abból a körülményből azonban, hogy a *pest* szónak közmagyar jelentése „kemence” volt, még egyáltalán nem következik, hogy a Gellérthegy aljában keletkezett révfalut valami kemencéről nevezték volna el. Ugyanis csak mézszerű kemence jöhetne tekintetbe; a Gellérthegy dolomitjából pedig meszet még a 10. században sem tudtak volna égetni. Melich több helynévi példát említ, amelyek azt látszanak tanúsítani, hogy a *pest* szó „kemence” értelmében másutt is előfordul földrajzi nevekben a magyar nyelvterületen. A zemplénihegyi *Nézpest* < *Mézpest* esetében ez valószínű is, de hogy például hegyeket Esztergom, Gömör, Torda és Veszprém megyékben miért neveztek volna el kemencének, azt már bajos belátni. Az esztergomihegyi 1391-i *mons Pestkw* ma *Peskő* néven mint a Gerecse egyik nevezetesebb csúcsa ismeretes. De a *Peskő* hegynév a katonai térkép szerint a Bükkben is előfordul; ezért nyilván feltehető, hogy ez a név itt is korábbi *Pestkő* névalakból származott. De nemcsak névazonosság állapítható meg a két hegy esetében, hanem egy másik hasonlóságot is elárul nekünk a térkép; azt t. i., hogy mindkét hegy oldalában barlang is van. A m. R. *pest* szónak a megfelelője a szláv nyelvekben pedig nemcsak kemencét, hanem barlangot is jelent és ebben a jelentésben természetesen földrajzi nevekben is előfordul. Ezek szerint a legnagyobb valószínűséggel feltehető, hogy a *Pestkő* > *Feskő* nevű hegyek barlangjaik után kapták nevüket.³ Ez annál is inkább valószínű, mert hisz a Bükkben Diósgyőr közelében van egy *Büdöspest* nevű barlang is, amely esetben a legkevésbé sem lehet kétséges, hogy a névben a *pest* szó barlangot és nem kemencét jelent.

Tudjuk, hogy a *pest* szó bolgárszláv eredetű. Ezek szerint

³ Hogy hegyet a barlangjáról nevezik meg, arra az OklSz.-ban két más kétségtelen adat is van: *mons Borloghyg* 1357 és *mons Barlanghege* 1467.

arra gondolhatnánk, hogy azokon a helyeken, ahol ez a szó „barlang” jelentésben előfordul földrajzi neveken, ott a magyar honfoglalás korában bolgárszlávok laktak, aminthogy Varasd és Zágráb megyékben is említene az oklevelek egy mons *Pech*-et, és amint Nógrád megyében is van egy *Pécskő*:⁴ a bolgárszláv *pest* szónak a horvátban és a szlovénben *peč*, a nyugati szláv nyelvekben pedig *pec* felel meg.^{4a} De az sem lehetetlen, hogy a *pest* szónak a magyarban is megvolt a „kemence” jelentése mellett a „barlang” jelentése is.⁵ Azonban ebben az esetben is fel kellene tennünk, hogy azok a bolgárszlávok, akiktől a magyarok a *pest* szót „barlang” jelentésben átvehették volna, hegyes vidéken laktak, mert a sík vidéken barlang nincs. Talán mondanom sem kell, hogy ennek a feltevésnek meg bizonyos településtörténeti nehézségei vannak.

Visszatérve ezekután *Pest* városának nevére, megállapíthatjuk, hogy a várost eredetileg nem valami rejtélyes célra szolgáló kemencéről nevezték el, hanem a Gellérthegynék és a Várhegynék azokról a barlangjairól, amelyeket mindenki ismer. Ez a gondolat nem egészen új. Már S a l a m o n is így magyarázta *Pest* nevét a „Budapest története” című művében. Melich erről a magyarázatról még csak meg sem emlékezett (még legutóbbi cikkében sem), pedig ebben az esetben a történész névmagyarázata teljesen elfogadható még nyelvészek számára is; Melich névmagyarázata azonban nyilvánvalóan elfogadhatatlan mindenki számára, aki a névmagyarázatoknál a formalisztikus nyelvészeti szempontokon kívül a történeti és földrajzi körülményeket is számbaveendőknék tekintti.

Melich számára tulajdonkép nem is annak a megállapítása volt a fontos, hogy a *Pest* név esetében micsoda képzet lehetett a névadás alapja; ő ugyanis e névről való számtalan elmékedését valójában mind csak azért írta meg, hogy e névnek magyar eredetét bebizonyítsa. Mintha bizony valami szégyelnivaló volna azon, ha országunk fővárosának a neve esetleg szláv névadáson ala-

⁴ Klemm Antal: *Pécs és a Mecsek* neve. Pannonia, 1935, 11.

^{4a} A szlovégi *-cs* azonban még nem tanúsíthatja a nógrádmezei *Pécs-kő* név délszláv eredetét; a X. században és a XI. sz. első felében ugyanis a magyarban az idegen *c*-t — mivel ez a hang akkor még nem volt meg nyelvünkben — *cs*-vel is helyettesítették.

⁵ Melich legutóbbi cikkében feltette, hogy a *pest* szó a magyarban 'kemence → verem → barlang → hegy' jelentésfejlődésen ment keresztül, vagyis pont ugyanazon a jelentésfejlődésen, mint a magyar szó megfelelője az egyes szláv nyelvekben. Az ilyen csodálatos véletlenek feltevéséhez hitre mindenesetre szüksége van az embernek. Abban pedig a Kruszokban tényleg sohasem volt még hiány... Legalább is egymás álmaikat szép bajtársiassággal mindig elhitték egymásnak vagy legalább is elhinni látszottak!

pulna! Nyugodjon már egyszer bele Melich,⁶ hogy mi magyarok ép oly kevésbé volnánk hajlandók ezt szégyelni, mint ahogy értelmes németek sem szégyenkeznek azon, hogy birodalmuk fővárosának neve szláv eredetű...

Moór Elemér.

(*Deutscher Auszug*). **Pest.** Die Hauptstadt Ungarns hat seinen Namen nicht nach irgendwelchen Öfen erhalten, wie es z. B. von Melich angenommen wurde; im Bulg.-slaw. hat nämlich das Wort *peštъ* nicht nur die Bed. „Ofen“, sondern auch die Bed. „Höhle“. Als Benennung des unterhalb des Gellért-Berges befindlichen Fährs wurde der Name bald auch auf des gegenüber liegende Ufergelände übertragen (auf das heutige *Pest*); später übergang dann der Name auch auf die im 13. Jh. geründete Siedlung auf dem Burgberg, wo dieser ON von zweisprachigen Magyaren als *Ofen* ins Deutsche übersetzt wurde. Hier ist aber im Ung. an die Stelle des Namens *Pest* bald die Bezeichnung *Új-Buda* „Neu-Buda“ getreten, während die Deutschen den Namen *Ofen* bald auch auf das alte *Buda* (d. *Etzelburg*) übertrugen (heute *Alt-Ofen*). Das bulg.-slaw. Lehnwort *pest* war also im Ung. im 13. Jh. nur in der Bed. „Ofen“ bekannt (in dieser Bed. heute nur in einigen Randmundarten vorhanden), es ist aber nicht ausgeschlossen, dass es früher im Ung. — gleich dem Bulg.-Slaw. — auch in der Bed. „Höhle“ verbreitet war. Mit Sicherheit lässt sich also nicht entscheiden, ob die Hauptstadt Ungarns von Magyaren oder von Slawen benannt wurde. Jedenfalls kommt in geographischen Namen des heutigen magy. Siedlungsgebietes als Bezeichnung von Höhlen und Bergen nicht nur die bulg.-slaw. Form dieses Wortes vor.

⁶ Melich az antiszláv szlavisztákat annyira köteletségének tartja, hogy inkább a németeknek szokott adományozni egy-egy magyar szót vagy nevet, csakhogy valamiképp csökkenthesse szláv jövevényszavaink listáját. Mostani cikkében például a régi magyar *munuh* > *monoh* „barát“ szóval akarja megajándékozni a németeket, feltéve, hogy ez a szó az ófn. *munich* szóból származott. (Mindenesetre ez volna az egyetlen ófn. származású szó a magyarban!) A baj csak az, hogy a *munich* „Mönch“ szót már az ófelnémet korban is *ü*-vel ejtették, mert hisz az ófelnémet kor vége felé az *ü*-t már jelölik is az emlékekben... Vagy talán azt tegyük fel, hogy ezt a szót a magyarok még valahol a Kubán mellékén vették át az arra felé eltévedt ófelnémet misszionáriusoktól? Dehogy is kell ilyen vadregényes dolgokat feltenni, ha az ember tudja, hogy a szláv nyelvekben is *mnich* < *mönichъ* néven ismerik a barátot! Melichnek azonban az ilyesmi nem jut persze soha az eszébe, mert hát ő szlavista...